

Сироватка С. С.

здобувач

Науково-дослідного інституту публічного права

ДЕЯКІ ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ СПЕЦИФІКИ БЕЗПОСЕРЕДНЬОГО ОБ'ЄКТА ПРИВЛАСНЕННЯ, РОЗТРАТИ МАЙНА АБО ЗАВОЛОДІННЯ НИМ ШЛЯХОМ ЗЛОВЖИВАННЯ СЛУЖБОВИМ СТАНОВИЩЕМ, ВЧИНЕНИХ У СПІВУЧАСТІ**SOME ISSUES OF DETERMINING THE SPECIFICS OF THE DIRECT OBJECT OF APPROPRIATION, WASTE OF PROPERTY OR TAKEOVER OF IT BY SERVICE OF OFFICIALS**

Досліджено окремі аспекти визначення специфіки безпосереднього об'єкту привласнення, розтрати майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем, вчинені у співучасті. Така специфіка встановлювалась за допомогою аналізу структурних елементів суспільних відносин, на які посягає цей злочин. З'ясовано, що основною особливістю безпосереднього об'єкту злочину, передбаченого ст.191 КК України є те, що суспільні відносини, на які він посягає, руйнуються зсередини, одним із учасників таких відносин, а саме особою, якій ввірено майно або воно перебуває у її віданні.

Ключові слова: привласнення майна, розтрата майна, співучасть, безпосередній об'єкт злочину, право власності.

Certain aspects of determining the specifics of the direct object of appropriation, misappropriation of property or taking it by abuse of office, committed in complicity, are studied. Such specificity was established by analyzing the structural elements of social relations, which encroach on this crime. It was found that the main feature of the direct object of the crime under Article 191 of the Criminal Code of Ukraine is that public relations, which he encroaches on, are destroyed from within, one of the participants in such relations, namely the person to whom the property is entrusted or is under her jurisdiction.

Key words: misappropriation of property, misappropriation of property, complicity, direct object of crime, property right.

Постановка проблеми. Кримінально-правова характеристика будь-якого злочинного діяння повинна обов'язково передбачати розгляд питань, що стосуються його об'єктивних, а потім суб'єктивних ознак. Вищесказане стосується і привласнення, розтрати майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем, вчинених у співучасті, що передбачені у якості кваліфікованих видів ст. 191 Кримінального кодексу України (далі – КК). Одне з провідних місць серед цих ознак займає об'єкт злочину.

Правильно зазначає А.А. Вознюк, що питання про об'єкт злочину залишається одним із найбільш дискусійних у теорії українського кримінального права, а тому донині не досягнуто єдності науковців щодо значення цієї кримінально-правової категорії [1, с. 279-280].

Однак, ми не будемо вступати у полеміку щодо визначення найкращого підходу до розуміння сутності об'єкта злочину, а будемо дотримуватись тієї позиції, що є традиційною та найпоширенішою для вітчизняного кримінального права, відповідно до якої під об'єктом злочину слід розуміти певні суспільні відносини. Найкраще положення цієї концепції розробив В.Я. Тацій, який вважає, що об'єктом злочину є ті суспільні відносини, на які посягає злочин, завдаючи їм певної шкоди, і які поставлені під охорону закону про кримінальну відповідальність [2, с. 111].

При чому суспільні відносини це не однорідне явище, воно складається з багатьох різних елементів та напрямків. Тому постає питання щодо їх класифікації.

У цьому питанні ми підтримуємо В.Я. Тація, який є прихильником триступеневої класифікації об'єктів «за вертикаллю», на підставі якої об'єкт поділяють

на: загальний, родовий та безпосередній [3, с. 114]. Саме за такою триступеневою класифікацією побудовано систему злочинів у Особливій частині чинного КК, тому і ми будемо її дотримуватись.

У такому разі доцільно перейти до розгляду родового об'єкту злочинів проти власності, оскільки загальний об'єкт є спільним для всіх злочинів, що передбачені у Особливій частині КК, тобто і для розглянутих нами злочинних діянь.

Родовий об'єкт злочину, на думку В.С. Ковальського, становить собою групу подібних за своїми родовими ознаками суспільних відносин, на які посягають злочини певного виду. Зазвичай – це злочини, передбачені одним розділом Особливої частини КК України. Тому родовий об'єкт є спільним для всіх злочинів, передбачених в одному розділі. При чому, на родовий об'єкт міститься вказівка у назві розділу Особливої частини КК [4, с. 162-163].

Тобто, враховуючи те, що злочин, передбачений ст. 191 КК розміщено в Особливій частині у Розділі VI «Злочини проти власності», логічно припустити, що родовим об'єктом для нього, як і для всіх інших злочинів з цього Розділу, є суспільні відносини, що забезпечують охорону права власності. Отже, спробуємо визначити зміст цього поняття.

Для початку зазначимо, що власність, як об'єкт кримінально-правової охорони, була предметом дослідження багатьох вчених. Так, серед вітчизняних вчених власність як родовий об'єкт злочинів, передбачених у Розділі VI Особливої частини КК розглядали, зокрема, Л. Демидова, Ю.А. Дорохіна, О.О. Дудоров, В.П. Ємельянов, М.Й. Коржанський, П.С. Матишевський, М.І. Мельник, В.О. Навроцький, П.В. Олійник, М.І. Панов, А.О. Пінаєв, М. І. Хавронюк та інші.

Право на власність захищено на найвищому рівні. Так, у ч.4 ст.13 Конституції України проголошено, що держава забезпечує захист прав усіх суб'єктів права власності. Усі суб'єкти права власності рівні перед законом[5]. А відповідно до ч.1 ст.316 Цивільного кодексу України «правом власності є право особи на річ (майно), яке вона здійснює відповідно до закону за своєю волею, незалежно від волі інших осіб». Зміст права власності становить право володіння, користування та розпоряджання своїм майном, відповідно до ст.317 цього кодексу[6]. Отже, родовий об'єкт злочинів проти власності слід визначати, враховуючи, зокрема, і вищенаведені законодавчі положення.

Ми вважаємо, що родовий об'єкт злочинів проти власності можна визначити як суспільні відносини економіко-правового характеру, що забезпечують рівні права різних суб'єктів права власності на здійснення належного їм права володіння, користування та розпорядження своїм майном, незалежно від форми власності.

Наступною ланкою класифікації об'єктів злочину по вертикалі є безпосередній об'єкт, під яким прийнято розуміти «ті конкретні суспільні відносини, які поставлені законодавцем під охорону певної статті Особливої частини КК і яким заподіюється шкода злочином, що підпадає під ознаки конкретного складу злочину»[2, с. 115].

У теорії кримінального права безпосередні об'єкти злочинів прийнято поділяти на види, що є їх класифікацію «по горизонталі». У межах такої класифікації виділяють безпосередній основний та безпосередній додатковий об'єкти. А останній, у свою чергу, поділяється на два види – додатковий обов'язковий і додатковий факультативний [7, с. 70-74].

Загальноприйнято, що основним безпосереднім об'єктом виступають суспільні відносини, що знаходяться у межах родового об'єкту. Тобто відносно розглянутих нами злочинних діянь можна вважати, що таким об'єктом виступають суспільні відносини, що забезпечують право окремої фізичної або юридичної особи на володіння, користування та розпорядження майном будь-якої з форм власності.

Однак, за такого спрощеного підходу, основний безпосередній об'єкт привласнення чи розтрати майна нічим не буде відрізнятися від такого ж об'єкту крадіжки або шахрайства. Тому, щоб більш точно визначити основний безпосередній об'єкт злочину, передбаченого ст. 191 КК, доцільно встановити його особливості.

Метою статті є з'ясування особливостей безпосереднього об'єкту привласнення, розтрати майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем, вчинених у співучасті на відміну від інших злочинів проти власності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сутність змісту будь-якого явища найкраще розкривається за допомогою виявлення й аналізу його структурних складових. А це означає, що вирішення проблеми визначення безпосереднього об'єкта злочину, передбаченого ст.191 КК, доцільно розглядати через структуру суспільних відносин, на які посягає цей злочин.

Як правильно зазначає В.Я. Тацій, що у філософській і правовій науці загальноприйнято поділяти суспільні відносини на наступні структурні елементи: «1) суб'єкти (носії) відносин; 2) предмет, з приводу якого існують відносини; 3) соціальний зв'язок (суспільно значуща діяльність) як зміст відносин» [2, с. 111].

Так, «суб'єктами суспільних відносин можуть виступати держава, різні об'єднання громадян, юридичні та фізичні особи» [2, с. 111]. У розгляданому нами злочинному діянні такими суб'єктами є дві сторони. З одного боку виступають фізичні або юридичні особи, яким належить певне майно, а з іншого – особи, яким це майно ввірене або перебуває у їх віданні. У цьому саме і проявляється важлива відмінність безпосереднього об'єкта розгляданого нами злочину від такого ж об'єкту крадіжки або шахрайства, де заволодівають майном особи, яким це майно не ввірялось або не передавалось у відання другою стороною відносин. Тобто вони посягають іззовні на суспільні відносини, що забезпечують право власності на майно.

Таку різницю можна пояснити наступним прикладом. У разі якщо обернення на свою користь майна зі складу вчинить завідуючий цим складом, якому було належним чином з юридичним оформленням ввірено це майно, то його діяння містить ознаки привласнення або розтрати майна і належить кваліфікувати за відповідною частиною ст.191 КК. Можна сказати, що ця особа вчинила посягання на суспільні відносини у сфері розпорядження ввіреним майном. А якщо таке заволодіння вчинить вантажник, який працює на цьому складі і має лише фізичний доступ до майна в силу своїх посадових обов'язків, але це майно не було йому офіційно ввірено, то його дії належить кваліфікувати як крадіжку за відповідною частиною ст.185 КК. У даному випадку особа вчинила посягання на суспільні відносини не тільки у сфері розпорядження ввіреним майном, а й у сфері володіння та користування ним.

Отже, специфікою розгляданого нами злочину, на відміну від крадіжки є те, що посягання на охоронювані кримінальним законом суспільні відносини здійснюється суб'єктом, наділеним правомочністю щодо певного майна, не іззовні, а зсередини таких відносин. Це обумовлено тим, що шкода цим відносинам завдається самим учасником відносин, тобто особою, яка навпаки має забезпечувати їх існування та захищати від будь-якого негативного впливу ззовні.

Під предметом суспільних відносин, як складової частини таких відносин, стосовно потреб кримінального права, необхідно розуміти все те, з приводу чого або у зв'язку з чим існують відносини [8, с. 47]. При цьому, як правильно зазначає В.Я. Тацій, що необхідно розрізняти предмет як структурний елемент суспільних відносин і предмет злочину як самостійну факультативну ознаку складу злочину, що існує поряд з об'єктом. Кожен із цих предметів наділений певними ознаками, соціальною роллю і виконує різне правове призначення [9, с. 39]. Так, В.А. Бортник правильно вважає, що «предметом суспільних

відносин є матеріальні або нематеріальні утворення, з приводу яких виникають суспільні відносини. Предмет суспільних відносин інтегрує потреби та інтереси учасників. Натомість, предмет злочину – це тільки матеріальні утворення, з приводу яких або шляхом впливу на які вчиняється злочин. Предмет суспільних відносин є їх обов'язковою ознакою, тоді як предмет злочину є лише факультативною ознакою об'єкта злочину. Проте таке розмежування не виключає випадків, коли одна і та сама річ матеріального світу одночасно є і предметом суспільних відносин, і предметом злочину» [10, с. 24]. Тобто предмет суспільних відносин є більш широким за змістом поняттям, ніж предмет злочину, оскільки включає в свій зміст не тільки предмет певного злочину, у разі його наявності, але й законні потреби та інтереси суб'єктів таких відносин.

Тому у розгляданому нами злочинному діянні предметом суспільних відносин виступає не тільки певне майно, що ввірене особі або перебуває у її віданні, але й потреби власника цього майна. Такі потреби полягають, зокрема, у тому, щоб унаслідок володіння або користування цим майном особою, якій воно було ввірене або передано у відання, не були заподіяні майнові збитки власнику майна всупереч його волі.

Соціальний зв'язок, як обов'язкова складова суспільних відносин, становить собою їх зміст, тобто певну взаємодію, взаємозв'язок суб'єктів відносин, що найчастіше виявляється у таких, зокрема, формах як: нормальна робота підприємств торгівлі, громадського харчування, служби побуту; раціональне використання природних ресурсів; забезпечення умов праці на виробництві; нормальна службова діяльність тощо [2, с. 111]. З цього випливає, що до соціального зв'язку належать певні законні інтереси суб'єктів таких відносин.

Отже, при привласненні чи розтраті майна або заволодінні ним шляхом зловживання службовим становищем, у першу чергу, відбувається посягання на соціальний зв'язок, який полягає у тому, щоб особа, якій ввірено майно або воно перебуває у її віданні, володіла або користувалась цим майном таким чином, щоб це не відбувалось всупереч тій меті, з якою це майно перейшло у її відання від його власника, тобто це майно не перейшло у власність інших осіб.

Що стосується додаткового безпосереднього об'єкту розгляданого нами злочину, то він буде наявним у такій формі його вчинення, як заволодіння чужим майном шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем.

У такому випадку ним виступають «суспільні відносини, що визначають і регулюють правильний, в інтересах служби, порядок здійснення службовою особою державного апарату, апарату органів місцевого самоврядування, або апарату підприємств, установ і організацій, незалежно від форм власності, своїх прав і повноважень, визначених законодавством та нормативними актами щодо реалізації завдань, які стоять перед відповідним органом» [11, с. 23]. При чому, у розгляданій формі вчинення злочину він виступає додатковим обов'язковим об'єктом.

Що стосується вчинення злочину, передбаченого ч. 5 ст. 191 КК, організованою групою, то слід зазначити, що за дії зі створення та функціонування такого різновиду злочинних угруповань не передбачено окремої кримінальної відповідальності. Тобто напрошується висновок, що коли відсутня кримінальна відповідальність за певне діяння, як самостійного злочину, то немає потреби і виділяти об'єкт, на який посягає це діяння. Однак, слід враховувати, що у тому разі коли певний злочин вчиняється організованою групою, то «визначення об'єкту необхідно проводити, розглядаючи в єдності та взаємозв'язку між самими складами злочинів і причинно-наслідковим зв'язком, що виникає з того, що ці злочини скоєні саме організованою групою та є лише складовими елементами у постійній системі функціонування даного виду злочинного угруповання» [12, с. 51]. Діяльність зі створення та забезпечення функціонування організованих злочинних об'єднань, у першу чергу, також посягає на громадську безпеку. Це підтверджується тим, що у ст. 257 КК передбачено кримінальну відповідальність за організацію та участь у банді, як різновиду озброєної організованої групи, що також має своїм безпосереднім об'єктом громадську безпеку.

На підставі таких міркувань С.А. Кузьмін дійшов до висновку, що основним об'єктом злочинів, що вчинені організованими групами, зокрема і корисливій спрямованості, є громадська безпека [13, с. 230]. У цілому підтримуючи позицію, що злочинні діяння, вчинені організованими групами посягають на громадську безпеку, зазначимо, що при вчиненні конкретного посягання організованою групою, визначальними, на нашу думку, мають бути саме ті суспільні відносини, для посягання на які створено таку організовану групу. Оскільки відповідальність за діяння, вчинені організованими групами розташовано не серед злочинів проти громадської безпеки, а, зокрема, і серед злочинів проти власності, то саме суспільні відносини у сфері забезпечення права власності на майно є основним об'єктом. Прийняття протилежної пропозиції ламає традиційне положення кримінально-правової науки, що безпосередній об'єкт злочину є частиною родового об'єкту. Тому громадська безпека може бути лише додатковим безпосереднім об'єктом у разі вчинення розгляданих нами злочинних діянь у складі організованих груп.

Також слід враховувати, що серед учасників таких організованих груп повинні бути особи, яким чуже майно ввірено або воно перебуває у їх віданні.

Не вдаючись у дискусію щодо тлумачення цього поняття, ми вважаємо, що найбільш вдалими визначенням громадської безпеки є поняття, розміщене у Порядку проведення огляду громадської безпеки та цивільного захисту Міністерством внутрішніх справ від 22 травня 2019 року № 507, відповідно до п. 2 якого громадська безпека це – захищеність життєво важливих для суспільства та особи інтересів, прав і свобод людини і громадянина від противоправних посягань, надзвичайних ситуацій, які створюють загрозу спричинення шкоди життю, здоров'ю та майну значної кількості осіб [14].

Висновок. Таким чином, основною специфікою безпосереднього об'єкту злочину, передбаченого ст. 191 КК, на відміну від інших злочинів проти власності, є те, що суспільні відносини, на які він посягає, руйнуються зсередини, одним із учасників таких відносин, а саме особою, якій ввірено майно або воно перебуває у її віданні.

Додатковим безпосереднім об'єктом, у разі вчинення розглянутих нами злочинних діянь організо-

ваною групою або злочинною організацією, будуть суспільні відносини, що забезпечують громадську безпеку у частині захищеності держави, суспільства та окремих осіб від протиправних посягань на власність, як одного з життєво важливих та невід'ємних прав, що їм належить, вчинених організованими групами або злочинними організаціями, учасниками котрих є особи, яким ввірено чуже майно або воно перебуває у їх віданні.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Вознюк А.А. Кримінальне право України: Загальна частина: конспект лекцій. К.: Нац. акад. внутр. справ, «Освіта України», 2016. 236 с.
2. Кримінальне право України: Загальна частина: підручник / В.І. Борисов, В.Я. Тацій, В.І. Тютюгін та ін.; за ред. В.Я. Тація, В.І. Борисова, В.І. Тютюгіна. 5-те вид., переробл. і допов. Х.: Право 2015. 528 с.
3. Тацій В.Я. Об'єкт і предмет злочину в кримінальному праві: монографія. Х.: Право, 2016. 256 с.
4. Українське кримінальне право. Загальна частина: підручник / за ред. В.О. Навроцького. К.: Юрінком Інтер, 2013. 712 с.
5. Конституція України: Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. Дата оновлення: 01.01.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.
6. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15>.
7. Тацій В.Я. Об'єкт і предмет злочину в кримінальному праві України: навч. посібник. Харків: Укр. юрид. акад., 1994. 76 с.
8. Глистин В.К. Проблема уголовно-правовой охраны общественных отношений (объект и квалификация преступлений). Л.: Изд-во ЛГУ, 1979. 127 с.
9. Тацій В.Я. Объект и предмет преступления в советском уголовном праве. Х.: Вища школа, 1988. 182 с.
10. Бортник В.А. Предмет суспільних відносин, які є об'єктом злочинів проти честі та гідності особи. *Наукові праці МАУП*. 2016. Вип. 51(4). С. 23–34.
11. Хашев В.Г. Кримінальна відповідальність за зловживання владою або службовим становищем: дис. ... канд. юрид. наук. Дніпропетровськ, 2007. 259 с.
12. Кузьмін С.А. Кримінальна відповідальність учасників організованих груп корисливо-насильницької спрямованості: монографія. Київ, 2011. 132 с.
13. Кузьмін С.А. До питання про наукове визначення об'єктивних ознак організованої групи корисливо-насильницької спрямованості. Боротьба з організованою злочинністю (теорія і практика): *Науково-практ. журнал Міжвід. наук.-досл. центру з проблем б-би з орг. злоч. при РНБО України*. 2009. № 21. С. 225-230.
14. «Про затвердження Порядку проведення огляду громадської безпеки та цивільного захисту Міністерством внутрішніх справ»: Постанова КМУ від 22 травня 2019 року № 507 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/507-2019-п>.